

Opis architektoniczno-historyczny willi położonej przy ul. I Maja 12 w Słubicach

Adrian Mermer, Roland Semik

Budynek, będący przez kilka dziesięcioleci siedzibą banków w Słubicach (m.in. Pekao SA i Pomorskiego Banku Kredytowego), stanowi ciekawy przykład dziewiętnastowiecznej architektury mieszkalnej (Ryc. 1). Cechujące go liczne odwołania do wzorów włoskiego Odrodzenia, jak również bogate nawiązania do wzorców klasycznych, pozwalają zaliczyć go przede wszystkim do nurtu eklektycznego. Jego architekturę można scharakteryzować jako znajdującą się na pograniczu neoklasycyzmu i neorenesansu, który cieszył się szczególną popularnością w czasach jego powstania jako siedziby i pracowni rodziny Deckerów (lata 80-90. XIX w. [1]). Elementy neorenesansowe widoczne są m.in. w ukształtowaniu bryły budynku, opartej na rzucie zbliżonym do kwadratu, zwieńczonej wydatnymi gzymsami koronującymi i ścianką attykową, jak też w zastosowaniu takich motywów architektonicznych jak okna palladiańskie. Jednakże niemal dosłowne cytowanie bogato zdobiącego elewacje detalu ze wzorów antycznych, pośród których dominują elementy porządku rzymsko-korynckiego, uzupełnione akcentami zaczerpniętymi z porządku jońskiego, nadaje obiektowi uroczystego i reprezentacyjnego charakteru bliskiego neoklasycyzmowi. To zderzenie i zespolenie nurtów i elementów jest typowe dla przepajającego architekturę tamtych czasów ducha eklektyzmu. Obiekt wraz ze swoim otoczeniem, na które składają się flankująca go oficyna (jedna z pierwotnie dwóch) i pozostałości ogrodu wraz z małą architekturą, stanowi jeden ze stosunkowo nielicznych, zachowanych do dziś wartościowych przykładów śródmiejskich willi zamożnego, dziewiętnastowiecznego mieszczaństwa w regionie.

Ryc. 1 Widok budynku od strony ul. I Maja (A.M.)

W ostatnich ok. pięciu latach stan zabytku zaczął niestety ulegać wyraźnemu pogorszeniu na skutek nieużytkowania i pozostawienia go bez należytego zabezpieczenia przed działaniem czynników środowiska. Szkody związane są głównie z niszczącym wpływem wilgoci atmosferycznej, która naruszyła ornamenty elewacji, stanowiącej o reprezentacyjnym charakterze budynku. Ponadto część prac na ścianach zewnętrznych została przeprowadzona w sposób nieuwzględniający potrzeby ochrony materialnego dziedzictwa kulturowego, co skutkowało dalszym jego uszkodzeniem.

Rys historyczny

Willa przy ul. 1 Maja 12 w Słubicach, dawniej Crossener Str. 19 we Frankfurcie nad Odrą – Dammvorstadt, została wzniesiona w latach 1885-1890 w nurcie neorenesansu włoskiego dla miejskiego radcy i przedsiębiorcy **Franza Deckera** i jego żony **Marii** (tak wg książek adresowych z 1912 r.; praca [1] błędnie przytacza tutaj imiona M. i *Friedrich Decker*). Właściciele prowadzili przy niej laboratorium farmaceutyczne oraz skład apteczny, które według wszelkiego prawdopodobieństwa mieściły się w bocznej oficynie znajdującej się we wschodniej części parceli. Ulica przy której zlokalizowano obiekt to fragment wielowiekowych dróg komunikacyjnych na osiach północ-południe i wschód-zachód, przy którym w XIX wieku zaczęła się skupiać reprezentacyjna zabudowa mieszczańska.

Wydaje się, że w pierwszych latach istnienia budynku pierwotny właściciel Franz Decker musiał mieszkać w zupełnie innym miejscu. Dopiero z biegiem lat lokatorów przybywało, co wymusiło zagęszczenie mieszkań na obu kondygnacjach. Zgodnie z mikrofilmami książek adresowych z 1895 i 1897 r., przechowywanych w Archiwum Miejskim we Frankfurcie nad Odrą, pierwotnie na każdej z kondygnacji znajdowało się zaledwie po jednym, dużym mieszkaniu. W pierwszych latach istnienia willi na pierwszym piętrze mieszkał handlowiec nazwiskiem Rowka, na drugim piętrze – sędzia sądu krajowego (Landgerichtsrat) dr. Geppert, natomiast w jednej z oficyn bocznych – robotnik nazwiskiem Urbicht. Kolejnymi właścicielami obiektu było małżeństwo Carl i U. Höhne, właściciele miejscowej hurtowni leków, zaś budynek używany był w późniejszym okresie w znacznym stopniu pod wynajem. Wyliczenie ośmiu lokatorów z książki adresowej z 1940 r. może sugerować, że na każdym z pięter znajdowały się wówczas maksymalnie po cztery mieszkania. W związku z tym, w różnych okresach historii, w budynku musiało mieścić się od jednego/dwóch do czterech lokali mieszkalnych na każdej kondygnacji.

Po II wojnie światowej willa pełniła funkcję placówki Narodowego Banku Polskiego, w latach 1988-1996 oddziału Pomorskiego Banku Kredytowego oraz po 1996 r. oddziału Banku Pekao S.A., który później wydał medal okolicznościowy „50-lecie Oddziału w Słubicach 1951-2001”. Placówka NBP w Słubicach powstała w 1947 r., w 1948 r. została przeniesiona do Świebodzina, jednak w latach 50. XX w. wróciła do Słubic. Pierwszym dyrektorem NBP w Słubicach był Zenon Jur, który między 1947 a 1957 r. posadził przed siedzibą banku istniejące do dziś okazałe drzewo magnolii. Na mocy art. 6. pkt 4 dekretu o reformie bankowej z 25 października 1948 r. doszło do połączenia dotychczasowych kas oszczędnościowych pod nazwą Powszechna Kasa Oszczędności, będąca częścią struktury Narodowego Banku Polskiego. W ten sposób w Słubicach połączono Komunalną Kasę Oszczędności w Słubicach oraz Pocztową Kasę Oszczędności w Słubicach [2]. Proces łączenia zakończono na dobre w 1951 r. Od 1 lipca 1975 r. do 1 listopada 1987 r. budynek funkcjonował jako siedziba banku Powszechna Kasa Oszczędności. W latach 2014-2015 nastąpiła przeprowadzka banku

Pekao S.A. Oddziału I w Słubicach do lokalu przy ul. Seelowskiej 1, kończąc obecność bankową w tym obiekcie, który przeszedł w posiadanie osoby prywatnej.

Opis historyczno-architektoniczny

Ryc. 2 Kompozycja elewacji południowej – frontowej z ryzalitem i układem detalem pierwszego i drugiego piętra (A.M.)

Trójkondygnacyjna bryła budynku zwieńczona jest gzymsem koronującym i górującą nad nim ścianką attykową skrywającą niewysoki, czterospadowy dach [1]. Reprezentacyjne pierwsze piętro zostało wsparte na wysokim przyziemiu (wzgl. suterenie) (Ryc. 1, Ryc. 2, Ryc. 4). Siedmioosiowa, południowa elewacja frontowa posiada trzyosiowy, centralny **ryzalit** wysunięty lekko przed lico ściany, wyróżniony także przez podniesienie gzymsu koronującego i towarzyszącej mu attyki. Dodatkowe wyróżnienie środkowej partii obiektu osiągnięto poprzez wybudowanie tarasu na poziomie pierwszego piętra i umieszczeniu nad nim wspartego na konsolach balkonu drugiego piętra. Pierwsze piętro zostało wyróżnione wizualnie dzięki nadaniu mu większych otworów okiennych i wyrazistego detalu, co przywodzi na myśl zabieg stosowany od okresu Renesansu do zaznaczenia rezydencjalnej kondygnacji *Piano nobile* (niem. *Hochparterre*). Również drugie piętro cechuje się bogatym programem kompozycyjnym.

Motywy architektoniczne użyte na pięcioosiowej ścianie frontowej powtórzone są także na ścianie zachodniej, gdzie na poziomie pierwszego piętra mieści dawne wejście główne. Zostało ono zaznaczone w elewacji pseudoryzalitem, który (analogicznie do ryzalitu

frontowego) został dodatkowo wyróżniony wyniesieniem gzymsu koronującego i ścianki attykowej ponad resztę budynku (Ryc. 2, Ryc. 24 – Ryc. 26). Od strony wschodniej budynek rozbudowany jest od poziomu przyziemia do pierwszego piętra przez zwieńczone tarasem skrzydło, wykraczające poza obrys głównego korpusu. Tylne elewacje od strony północnej, ogrodowa, sześciosienna, jest najmniej formalna i uproszczona, ze swobodniejszym rozmieszczeniem okien, podyktowanym układem funkcjonalnym wnętrza.

Partia przyziemia jest oddzielona wizualnie od wyższych pięter wydatnym gzymsem międzykondygnacyjnym. Faktura jej ścian jest dziś prosta, w związku z nałożeniem na nie jednorodnego, nakrapianego tynku, jednak pierwotnie jej lico było boniowane w tynku w układzie horyzontalnych pasów (Ryc. 14). Znajdujący się na tym poziomie południowy taras, który obecnie jest zaadaptowany jako główne wejście do obiektu, został oparty na podbudowie kondygnacji przyziemia. Jego elewacja podzielona jest na trzy części, z czego środkowa, znajdująca się teraz pod współczesnymi schodami, została wysunięta delikatnym łukiem w stronę ulicy. Taras pierwotnie zwieńczony był ciągłym i pełnym, otynkowanym parapetem murowanym z akcentami w postaci słupków w typie piedestału, na których znajdowały się donice roślinne nawiązujące do rytmu podziałów elewacji frontowej (Ryc. 12 – Ryc. 14). Prostokątne okna przyziemia powielają układ osi wyższych pięter i posiadają proste, profilowane obramienia, natomiast te znajdujące się pod tarasem są zwieńczone półokrągłymi łękami. Wszystkie otwory mają zachowane oryginalne kraty. Poza opisanymi zmianami, stan utrzymania detalu tej partii elewacji można określić jako dobry.

Pierwsze piętro zostało bogato przyozdobione ornamentem zarówno od strony południowej jak i zachodniej (Ryc. 2, Ryc. 8, Ryc. 24 – Ryc. 26). Na ścianach tej elewacji, z wyjątkiem elewacji północnej, nakrapiany tynk ukształtowany w układzie horyzontalnego boniowania poprowadzonego aż do wysokości otworów okiennych drugiego piętra, gdzie zostało ono zwieńczone delikatnym gzymsem międzykondygnacyjnym. Motyw ten jest przerwany jedynie w miejscach wyróżnionych otworów okiennych, tak jak ma to miejsce w przypadku trzech portfenetrów prowadzących na południowy taras i okien narożnych wschodniego skrzydła tarasowego.

Okna od strony południowej i zachodniej wyraziście odcinają się ze ścian korpusu za sprawą bogato oprawionych obramień okiennych, których oryginalny kształt zachował się w elewacji zachodniej (Ryc. 3, Ryc. 8, Ryc. 12 – Ryc. 15). Ich boczne ramy posiadają tam rzymsko-korynckie głowice zwieńczone liśćmi akantu i wolutami z centralnym detalem kwiatowym, w związku z czym dają się odczytać jako XIX-wieczna interpretacja pilastru. Dźwigają one prostą ławę architrawy, która zwieńczona jest naczółkiem interpretowanym ze wzorów grecko-rzymskich. Składają się nań licząc od spodu: wąska listwa *astragalu*, *kimation* joński z motywem wolic oczu, prosta ława gzymsu (*geison*), nad nim zaś kolejne nieduże pasmo *astragalu* i wklęsło-wypukły *geison* (w profilu *cyma recta*) przyozdobiony bogato fryzem roślinnym z naprzemiennie zastosowanymi motywami palmet i kwiatów, wzorowanym na starożytnym motywie *anthemionu* zdobionego kwiatami lotosu (Ryc. 3, Ryc. 8). Ponadto otwory okienne oprawione są w wewnętrzną delikatnie wyprofilowaną ramę. Całość kompozycji obramień okiennych tego piętra jest więc nawiązaniem do klasycznego motywu *aediculi* [3]. Detal obramień został uproszczony od strony południowej poprzez skucie skuciu głowic bocznych pilastrów, które uzyskały przez to postać lizen, gładko łączących się z architrawem. Zmiana ta nastąpiła jeszcze przed latami 1960. (Ryc. 14). Natomiast naczółki są zachowane w oryginale zarówno na ścianie zachodniej, jak i południowej (Ryc. 2).

Ryc. 3 Zestawienie detalu południowej elewacji zewnętrznej. W partii gzymsu koronującego modylionowe kroksztyny z liśćmi akantu i narożne, podwieszane roślinne rozety (R.S.)

Umieszczone na poziomie pierwszego piętra gzymsy podokienne obejmują całą szerokość elewacji południowej i zachodniej. Pod pilastrami *aediculi* okiennych zostały umieszczone pilasterki na wzór piedestałów, przyozdobione renesansowym motywem diamentu (*raut*) w płycinie trzonu. Spoczywają one własnych na bazach wysuniętych lekko z gzymsu międzypiętrowego (Ryc. 8, Ryc. 22, Ryc. 26). W utworzonych przez nie polach parapetu podokiennego znajdują się zaś osobne płyciny zawierające relief z motywami mitologicznymi – gryfów obustronnie flankujących centralny, roślinny element groteskowy.

W południowo-wschodniej części budynku, w elewacji frontowej zwieńczonego tarasem skrzydła umieszczono arkadowy otwór okienny nawiązujący do motywu okna palladiańskiego (wzgl. *serliany*, *okna weneckiego*). Ten sam motyw daje się odczytać również od strony wschodniej, jednak dawne okno jest tam obecnie zaślepione. Otwory te przypuszczalnie stanowiły pierwotnie część narożnej loggii, na co wskazują zachowane materiały źródłowe (Ryc. 12, Ryc. 13). Ikonografia wskazuje, że okna te nie posiadały stolarki, zaś całość osłonięta była jedynie markizami. Stanowiło to czytelne odwołanie do renesansowych pierwowzorów. Obecnie ich zdobienia są przekształcone i uproszczone, zaś ich ornament składa się profilowanej archiwolty, dość gładko złączonej z pilastrami, na których została oparta. Na łuku zachował się klucz z motywem maski kobiecej. Zdobienia zaślepiętego otworu wschodniego, podobnie jak w południowym, również zostały uproszczone względem swojej pierwotnej postaci, jednak uległy one uszkodzeniu w 2021 r. Pozostałe otwory okienne na tej kondygnacji rozmieszczone są swobodnie, zaś ich obramienia proste.

Oryginalnie, zastosowane w narożnej loggii nawiązanie do motywu okna weneckiego było bardzo czytelne. Obramienia okienne składały się bowiem z dźwigającego łęk układu narożnych pilastrów z prostymi głowicami i dwoma rozetkami na szyi, które nawiązywały do pilastrów zastosowanych na drugim piętrze korpusu głównego. Nad nimi, na poziomym paśmie listew imitujących bloki impostu, rozpięta była duża, profilowana (wciąż zachowana od strony południowej) arkada z archiwoltą, przyozdobiona kluczem z motywem kobiecej maski. Pilastry dźwigające łęk były pierwotnie wzmocnione kompozycyjnie przez dodanie na ich bokach kolejnych pilastrów wykonanych w tynku, które prezentowały te same zdobienia (Ryc. 12, Ryc. 13, Ryc. 16 – Ryc. 19). Całość kompozycji otworu okiennego oparta została na parapecie zawierającym elementy zdobnicze nawiązujące rytmicznie do detali umieszczonych nad nimi. W podokiennikach zastosowano elementy znane już z pozostałych parapetów podokiennych pierwszego piętra. Pierwotna kompozycja detalu możliwa była do rozpoznania jeszcze w 2021 r. na ścianie wschodniej (Ryc. 16). Niestety obecnie ta część budynku jest najbardziej zdegradowana przez działanie czynników atmosferycznych, które doprowadziły do odspojenia się tynków (Ryc. 16 – Ryc. 19).

Ściany drugiego piętra, z wyjątkiem północnej, charakteryzują się zastosowaniem wyrażście nagromadzonego, lecz nieco lżejszego detalu, silniej akcentującego kierunek wertykalny niż na pierwszym piętrze (Ryc. 2 – Ryc. 7). Składają się nań proste, rytmicznie rozmieszczone pilastry, zdwojone w narożach budynku, zwieńczone głowicami antowymi interpretowanymi z porządku tokańskiego (wzgl. rzymsko-doryckiego [3, 4]). Wzbogacono je o znajdujące się na wysokości szyi obręcze przyozdobione trzema kolistymi ćwiekami uformowanymi w motyw kwiatu (rozetki [3]) (Ryc. 7). Na pilastrach spoczywa prosty architrav i gzyms koronujący, składający się z (licząc od dołu): listwy perełkowania (astragalu), kimationu, ząbkowania, ponownie kimationu i pasma drewnianych kroksztynów w formie rzymskich modylionów zdobionych od spodu motywem liścia akantu. Całość zwieńczona jest drewnianym gzymsem interpretowanym z porządków starożytnych (prosty *geison* i profilowana *cyma recta*). W jego narożach, w warstwie kroksztynów umieszczone zostały podwieszone, drewniane kwiatowe rozety [4] (Ryc. 3 – Ryc. 5). Korpus budynku zwieńczony jest na całym obwodzie niewysoką, otynkowaną ścianką attykową z własnymi listwami gzymsu i postumentowymi słupkami akcentującymi podziały elewacji drugiego piętra (z wyjątkiem ryzalitu południowego, w którym zaakcentowany w ten sposób jest jego środek) (Ryc. 4).

Ryc. 4 Góra - układ kompozycyjny pierwszego i drugiego piętra, dół - ryzalit frontowy z widocznym zaślepionym oknem i uszkodzonymi głowicami skrajnych pilastrów (A.M.)

Ryc. 5 Zbliżenie groteski wypełniającej płycinę arkady, detalu głowic i kanelowanych (obecnie) trzonów pilastrów środkowego ryzalitu elewacji południowej (A.M.)

Okna na tej kondygnacji umieszczone są w polach wydzielonych pilastrami i są mniejsze niż na pierwszym piętrze, posiadają także prostsze obramienia okienne. Składają się na nie: opaska, wyprofilowana od strony zewnętrznej, prostokątna ława belkowania z horyzontalną płyciną (Ryc. 6) i naczótek, podparty na dwóch wąskich konsolkach (esownicach). Forma naczółka jest prostsza względem pierwszego piętra i składają się na nią, licząc od dołu: pasmo kimationu jońskiego z motywem wolic oczu (jajownika), prosty geison i wklęsło-wypukły gzyms w formie *cyma recta*, zdobiony fryzem palmetowym z kwiatami lotosu (*anthemion*).

W ryzalicie frontowym na poziomie drugiego piętra umieszczono cztery pilastry (obecnie kanelowane) zwieńczone bogatymi głowicami rzymsko-korynckimi, zbliżonymi formą do głowic pilastrów z obramień okiennych pierwszego piętra. Dwa skrajne utraciły część wolut i liści akantu od strony zewnętrznej na skutek prac wykonanych po latach 60. XX w. (Ryc. 4, Ryc. 12 – Ryc. 15). Analiza źródłowych rycin wskazuje, że lico pilastrów było pierwotnie gładkie, z dużą płyciną biegnącą wzdłuż całej wysokości trzonu, co harmonizowało

z pozostałą częścią kompozycji tego poziomu elewacji (patrz Ryc. 12 – Ryc. 15). Znajdujące się pomiędzy nimi trzy pionowe pola mieściły prostokątne otwory okienne, umieszczone we własnych profilowanych obramieniach, z czego środkowy jest obecnie zamurowany, a jego lico urozmaicone horyzontalnie żłobkowanym tynkiem (Ryc. 4). Prawdopodobnie były to portfenetry. Osadzone nad nimi archiwolty, wsparte na niewielkich gzymsach, zwieńczone są kluczami zdobionymi diamentem. W tak powstałych płycinach znajdują się całkowicie zachowane reliefy w typie groteski, zawierające motyw żeńskich masek z wyrastającymi spod nich ornamentalnymi wiciami roślinnymi. Płyciny znajdujące się nad archiwoltami jeszcze do lat 1960. były podzielone w pionie przez delikatne laskowanie wykonane z tynkowych listew, które zostały później usunięte, pozostawiając gładkie lico ściany (por. Ryc. 12 – Ryc. 15).

Balkon drugiego piętra posiadał pierwotnie balustrady wykonane z żeliwnej, kratowanej metaloplastyki rozpiętej w przęsłach między piedestałowymi, murowanymi słupkami, które jeszcze przed latami 60. XX w. zostały zastąpione murowanymi parapetami. Po tym okresie usunięto dwa ze środkowych słupków, wyrównując lico parapetu do postaci gładkiej ławy zwieńczonej niewielkim gzymsem. Według zachowanej ikonografii, w XIX w. słupki te dźwigały na sobie donice roślinne, analogicznie do tarasu znajdującego się pod balkonem, (Ryc. 2 – Ryc. 4, Ryc. 12 – Ryc. 15). Poza wspomnianymi uproszczeniami, stan całej fasady południowej jest bliski pierwotnemu.

Zachodnia ściana zawiera dawne **wejście główne** (Ryc. 24 – Ryc. 27), które jest połączone z poziomem gruntu dwoma symetrycznymi biegami schodów prowadzących w dół od poziomu poligonalnego spocznika znajdującego się przed drzwiami. Wejście zostało wyróżnione w elewacji jednoosiowym pseudoryzalitem nawiązującym do frontowego, m.in. poprzez wyniesienie partii gzymsu koronującego i ścianki attykowej ponad resztę budynku. Zostało ponadto zaznaczone bogatą kompozycją portalu, na którą składają się dwie flankujące wejście, kanelowane kolumny jońskie z bogato dekorowanymi głowicami o wydatnych wolutach przystrojonych motywami roślinnymi na wzór rzymski. Pod kapitelami posiadają pierścienie zdobione spiralnymi arabeskami, zaś poduszka i echinus wzbogacone są o kimation joński. Zewnętrznie, obok kolumn na narożach wnęki umieszczono pilastry zwieńczone głowicami antowymi, obecnie kanelowane (pierwotnie przypuszczalnie proste, podobnie jak w przypadku pilastrów drugiego piętra w ryzalicie elewacji frontowej) (Ryc. 8, Ryc. 25 – Ryc. 27). Podtrzymują one nadproże w formie architrawu, który przyozdobiony jest trzema *fasciae*. Nad nim znajduje się ława z horyzontalną płyciną wydzieloną profilowanymi listwami, analogiczna do nadokienników drugiego piętra i zwieńczona (licząc od dołu) pasmem astragalu, jajownika i ząbkowania. Całość kompozycji nakryta jest gzymsem, na który składa się prosta ława i oparty na niej wklęsło-wypukły profil *cyma recta* zdobiony motywem *anthemionu* z palmet przetykanych kwiatami lotosu [4].

We wnętrzu portalu znajduje się otwór drzwiowy ujęty we własne profilowane obramienie, w którym w dobrym stanie zachowały się ciężkie i bogato zdobione, dwuskrzydłowe drewniane drzwi. Są one przyozdobione żeliwną metaloplastyką nawiązującą do motywów renesansowych, chroniącą przeszklone kwatery (arabeska, Ryc. 8). Pozostałe odwołania do tej epoki to umieszczone na licu ramiaków rozetkowe ćwieki i motyw diamentu w wydzielonych profilami kwaterach dolnej partii. Ponadto, w górnej części drzwi na licu ramiaka odnaleźć można antykizujący detal w postaci meandra i poligonalnej kraty nadświetla nad profilowanym ślemieniem [5].

W partii drugiego piętra pseudoryzalitu, na całej jego wysokości, umieszczone zostały zdwojone, kanelowane pilastry w pozycjach odpowiadających jońskim kolumnom i pilastrom

portalu znajdującego się poniżej. Wsparcie na własnych bazach, spoczywają one bezpośrednio na ławie belkowania i gzymsu nad wejściem. Obecnie są one gładko połączone z architravem dźwigającym gzyms koronujący i podniesioną nad bryłę budynku ściankę attykową. Pierwotnie przypuszczalnie pilastry te powielały motywy zastosowane w ryzalicy frontowym, tj. były zwieńczone głowicami rzymsko-korynckimi i posiadały gładkie lico z centralną, wyprofilowaną płyciną biegnącą na całej wysokości. Sugestię tego można odczytać z ilustracji źródłowych (Ryc. 14, Ryc. 15) i z podobieństwa rozwiązań do elewacji frontowej, co wskazuje, że ingerencja w ich formę wprowadzona została już po latach 60. XX w. Pomiędzy pilastrami umieszczone zostało pojedyncze, obramione profilem okno, nad którym znajduje się niewielka listwa gzymsu, zwieńczona profilowaną archiwoltą z kluczem w formie diamentu. Łukowa płycina nad oknem również zawiera groteskę z motywem wici roślinnych wyrastających z maski. Jednakże w odróżnieniu od groteski zastosowanej na froncie budynku, jest to maska męska. Bezpośrednio nad archiwoltą znajduje się kaskadowa płycina, obecnie o gładkim licu. Podobieństwo form z ryzalitem frontowym sugeruje, że również ona mogła pierwotnie zawierać pionowe laskowanie, którego uproszczenia dokonano w późniejszych okresach.

Ściana wschodnia głównego korpusu na poziomie drugiego piętra tylko częściowo powtarza detal i motywy ściany południowej i zachodniej (Ryc. 11). Pierwotnie różnice były niewielkie i wynikały z zastosowania nieco prostszych obramień okiennych. Taras znajdujący się na poziomie tej kondygnacji zamknięty jest pełnym, murowanym parapetem ze słupkami piedestałowymi (analogicznymi do tych na tarasie i balkonie frontowym), który wsparty jest na wyrazistym paśmie gzymsu wieńczącego.

Ściana północna, ogrodowa jest najprostsza i najmniej ornamentalna (Ryc. 11). Układ osi okienny jest w niej swobodny i funkcjonalny. Nawiązania do detalu pozostałych elewacji występują jedynie w postaci uproszczonych naczółków nadokiennych. Posiadane przez autorów materiały źródłowe nie pozwalają na określenie pierwotnego wyglądu zewnętrznego tej części budynku.

Pierwotnie od wschodu i od zachodu **centralny** budynek flankowany był przez **dwie oficyny**, stanowiące być może warsztaty lub wspomniane w źródłach zaplecze apteki. Obie dochodziły aż do chodnika ulicy i były zwieńczone ściankami attykowymi powielającymi motywy głównego budynku. Do dziś zachowała się tylko pierwsza z nich (Ryc. 10). Obie posiadały duże przeszklenia w typie oranżeryjnym (wzgl. witryny, Ryc. 12, Ryc. 13), służące być może celom komercyjnym, które umieszczone były pomiędzy rzymsko-korynckimi pilastrami, zdwojonymi w narożach, i które zachowane są do dziś. Detal ten został w oficynie wschodniej przykryty późniejszą warstwą tynku, częściowo zacierającą jego pierwotny wyraz (problem ten dotyczy w mniejszym stopniu także innych detali zabytku). W zachowanej oficynie okna witrynowe zostały ponadto zmniejszone do współczesnej postaci, o proporcjach niewspółgrających z pierwotną architekturą zabytku. Ciekawym ich elementem są dobrze zachowane niewielkie zaoblenia w górnych narożach, których nie można przypisać ani wzorcom renesansowym, ani antycznym, wynikają zaś z XIX w. genezy obiektu (Ryc. 10). Ponadto od strony wschodniej pomiędzy oficyną a budynkiem głównym znajdowała się częściowo zachowana, pierwotna brama wjazdowa na posesję.

Od strony północnej, ogrodowej, pomiędzy dawną oficyną zachodnią (być może pełniącą pierwotnie funkcję oranżerii) a głównym budynkiem, na murku ogrodowym ustawiono dwa kanelowane filary, które wraz ze znajdującą się pomiędzy nimi smukłą rzymsko-koryncką kolumnką (również kanelowaną), składały się na element małej, dziewiętnastowiecznej architektury ogrodowej, prawdopodobnie **pergoli lub trejażu** (Ryc. 9)

Ryc. 6 Zbliżenie obramienia okiennego drugiego piętra ze zdobionym motywem roślinnym naczółkiem wspartym na konsolach w formie esownicy (A.M.)

Ryc. 7 Zbliżenie zdwojonych w narożach budynku pilastrów drugiego piętra z trzema rozetkami w szyjach poniżej głowic. W tle ukazane również naruszenia detalu drugiego piętra elewacji wschodniej. Widoczny również jeden z ubytków w partii kroksztynów (A.M.)

Ryc. 8 Lewa – zbliżenie na obramienie okienne i oprawę portalu głównego wejścia na ścianie zachodniej (A.M.), prawa – zachowane główne drzwi do budynku (R.S.)

Ryc. 9 Zbliżenie pozostałości pergoli/trejażu(?) znajdujących się po zachodniej stronie budynku (A.M.)

Ryc. 10 Zachowana oficyna od strony wschodniej. W elewacji można odczytać zarysy pierwotnych witryn (z zaoblonymi od góry narożami) znajdujących się pomiędzy pilastrami (A.M.)

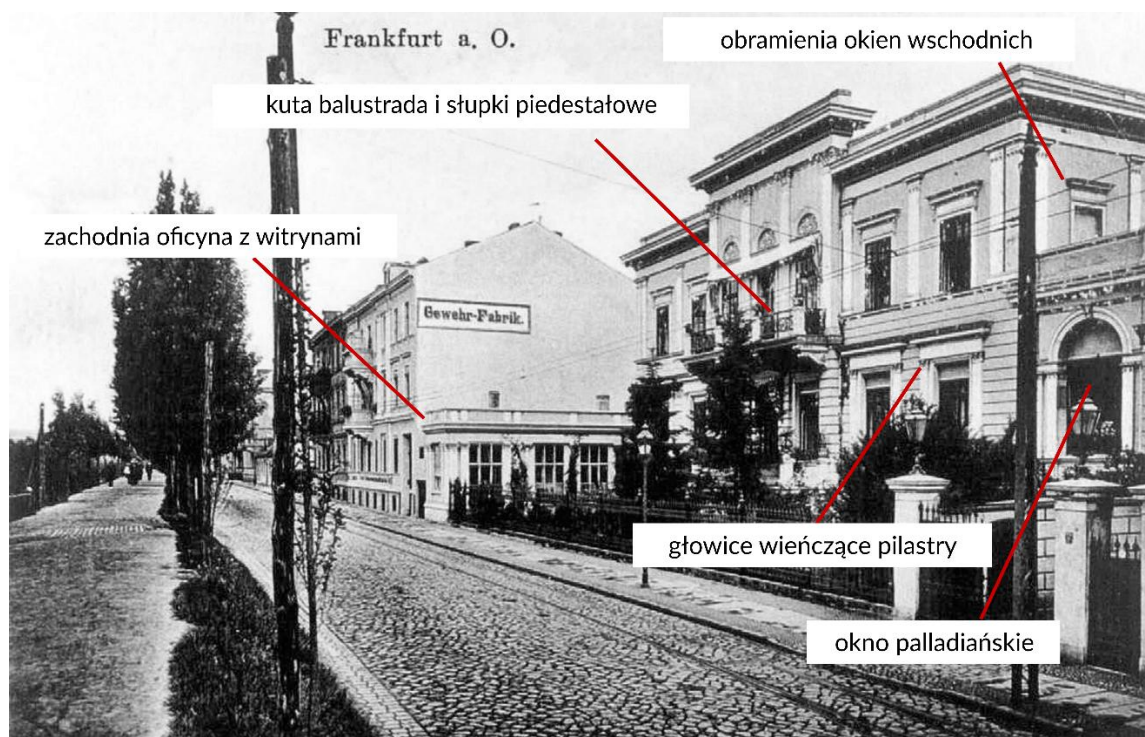

Ryc. 11 Elewacje: północna (ogrodowa) i wschodnia. Widoczne ponadto: oficyna wschodnia i taras drugiego piętra (A.M.)

Propozycje wniosków konserwatorskich

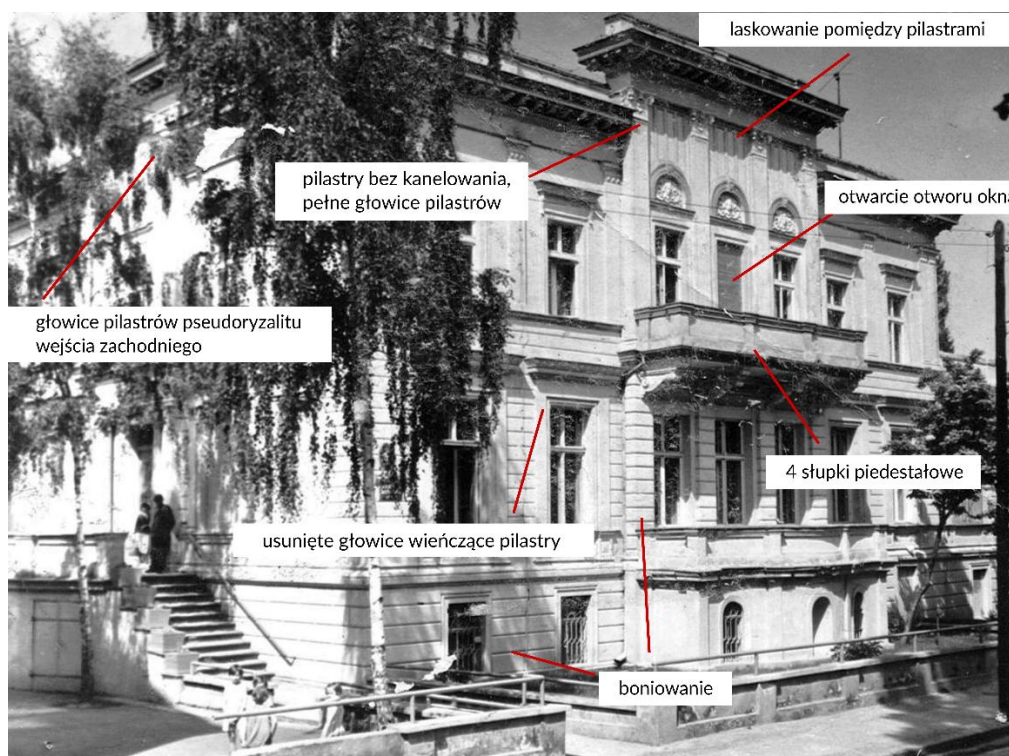
Ryc. 12 Stan budynku z okresu przełomu XIX - XX wieku. Widoczne są m.in. niezachowana oficyna zachodnia, kute ogrodzenie i brama od ulicy, balustrada balkonu w centralnym ryzalicie, jak również detal obramień okien drugiego piętra wschodniej elewacji. W skrzydle wschodnim pod tarasem pierwotne detale okna palladiańskiego (przypuszczalnie loggii). Ze zbiorów R.S.

Ryc. 13 Zaznaczenie różnic ze stanem obecnym jako sugerowanych elementów do odtworzenia w ramach propozycji wytycznych konserwatorskich (A.M.)

Ryc. 14 Stan obiektu na lata 60. XX wieku. Widoczne jest m.in. niezachowane obecnie boniowanie w przyziemiu i pionowe profile laskowania w polach pomiędzy pilastrami drugiego piętra ryzalitu. Zwraca uwagę brak kanelowania pilastrów ryzalitu frontowego i (przypuszczalna) obecność głowic na zwieńczeniu pseudoryzalitu na ścianie zachodniej. Zdjęcie prawdopodobnie wskazuje również pierwotną (lub częściowo zachowaną) kolorystykę elewacji. Ze zbiorów R.S.

Ryc. 15 Zaznaczenie elementów do odtworzenia w ramach propozycji wytycznych konserwatorskich (A.M.)

Na podstawie przeprowadzonej analizy materiałów ikonograficznych i oględzin budynku proponuje się rozważenie, w ramach opracowywania programu prac konserwatorskich, (Ryc. 12 – Ryc. 15) przeprowadzenia następujących działań przy zabytku:

1. Zbliżenie południowego ryzalitu (frontowego) i zachodniego pseudoryzalitu (wejściowego) do pierwotnej formy poprzez:
 - a. Restaurację uszkodzonych i rekonstrukcję usuniętych głowic pilastrów;
 - b. Restaurację lica pilastrów poprzez usunięcie kanelowania (oczyszczenie) i rekonstrukcję płycin biegnących na całej ich wysokości (opcjonalnie);
 - c. Rekonstrukcję laskowania w płycinach nad archiwoltami otworów okiennych drugiego piętra obydwu ryzalitów;
 - d. Rekonstrukcję metaloplastyki frontowego balkonu drugiego piętra i dwóch słupków piedestałowych, obecnie uproszczonych do ciągłego parapetu;
 - e. Restaurację południowego tarasu pod balkonem poprzez usunięcie przeszklonego wejścia od strony ul. I Maja i prowadzących do niego współczesnych schodów (opcjonalnie), z uzupełnieniem parapetu;
2. Restaurację obramień okiennych pierwszego piętra elewacji frontowej, poprzez rekonstrukcję głowic pilastrów (uzupełnienie motywu *aediculi*);
3. Rekonstrukcję detalu drugiego piętra elewacji wschodniej (obramienia okienne i nadokienniki, Ryc. 20), jak również restaurację uszkodzonego reliefu podokienników w elewacji południowej (Ryc. 22).
4. Rekonstrukcję boniowania w partii przyziemia;
5. Uzupełnienie brakujących drewnianych części gzymsu koronującego: kroksztynów i podwieszonych rozet (Ryc. 18, Ryc. 20 i Ryc. 25);
6. Konserwację drewnianych drzwi wejściowych;
7. Zbadanie i przywrócenie pierwotnej kolorystyki elewacji budynku (opcjonalnie), konserwację i oczyszczenie pozostałego detalu;
8. Restaurację pierwotnego układu zabytku poprzez rekonstrukcję oficyny zachodniej i kutego ogrodzenia od strony ul. I Maja (opcjonalnie) (Ryc. 12, Ryc. 23);
9. Restaurację okien w oficynie wschodniej, obejmującą ich powiększenie do pierwotnych rozmiarów połączoną z rekonstrukcją stolarki i konserwacją detalu pilastrów;

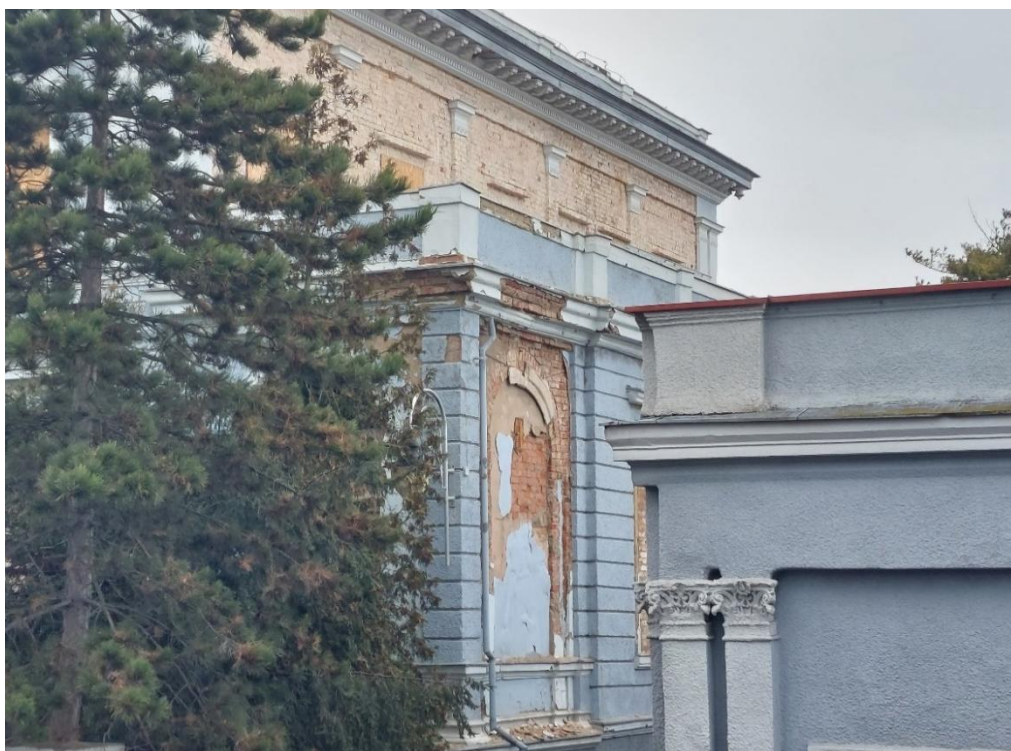
Pilnej interwencji wymaga natomiast południowo-wschodnia, narożna ściana skrzydła wschodniego głównego budynku, w której na skutek braku zabezpieczenia przed działaniem na taras wilgoci, w przeciągu jednego roku odspojeniu uległy tynki zewnętrzne i detal obramienia dawnych okien weneckich, w tym nastąpiła utrata jednego z dwóch wieńczących archiwoltę kluczy z motywem maski kobiecej (Ryc. 16 – Ryc. 19).

Ryc. 16 Stan zachowania obramień wschodniego okna weneckiego na dzień **13.01.2021 r.** Góra – widoczne uszkodzenia tynku na gzymsie tarasu, dół – zbliżenie detalu zwornika archiwolty – maski kobiecej (A.M.)

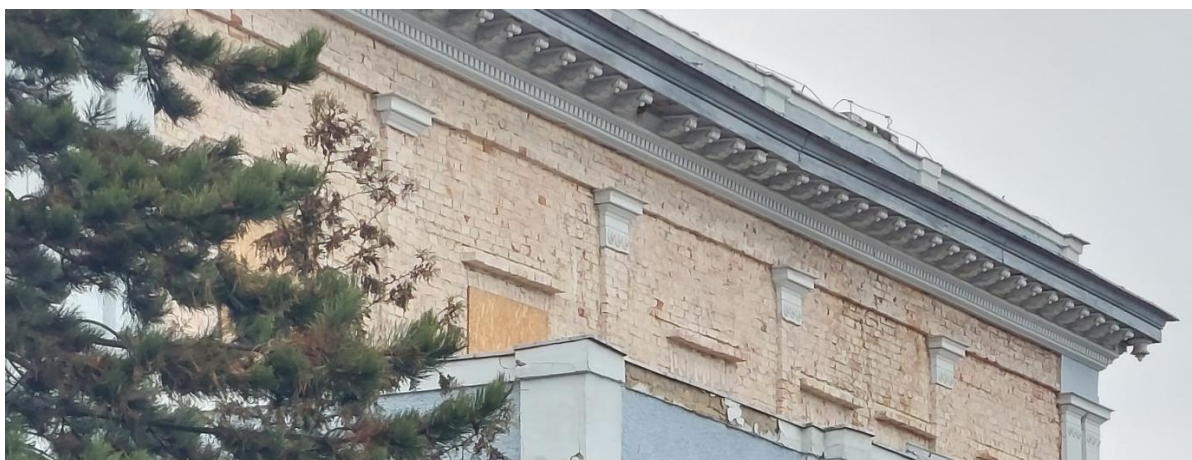
Ryc. 17 To samo miejsce, stan z 23.01.2021 r. – ukazane postępujące uszkodzenia wynikające z niewłaściwego zabezpieczenia budynku – ubytki w obrębie archiwolty i sąsiedniego naczółka okiennego (A.M.)

Ryc. 18 Narastająca degradacja zabytku w części narożnej pod tarasem pierwszego piętra. Zdjęcie ukazuje również rosnące zagrożenie dla detalu obramienia archiwolty drugiej ściany narożnika, na którym zachowany jest wciąż motyw kobiecej maski na zworniku łęku (stan z 24.01.2022 r., A.M.)

Ryc. 19 Zbliżenie detalu łuku okna weneckiego w południowej ścianie skrzydła pod wschodnim tarasem. Zauważalne jest narastające odspojenie tynku i pęknięcia związane z przemakaniem, zagrażające ostatniej zachowanej kopii motywu kobiecej maski zdobiącej zwornik archiwolty (stan z 17.02.2022 r., A.M.)

Ryc. 20 Zbliżenie uszkodzeń dokonanych w wyniku skucia tynków na poziomie drugiego piętra elewacji wschodniej, nad tarasem – widoczne jest usunięcie naczółków i fragmentu detalu szczyt jednego z pilastrów (A.M.)

Ryc. 21 Widok wschodniej ściany drugiego piętra przed usunięciem naczółków i obramień okiennych. Źródło: <https://zamikilubskie.pl/slubice-frankfurt-oder-dammvorstadt/>, dostęp 21.03.2022 r.

Ryc. 22 Góra – zbliżenie uszkodzenia reliefu w płycinie parapetu pod oknem frontowej ściany pierwszego piętra dokonane w trakcie nienadzorowanych prac przy zabytku; dół – jedna z zachowanych kopii tego motywu. Stan z 13-23.01.2021 r. (A.M.)

Proponowany zakres wpisu do rejestru zabytków

Przedstawione argumenty wskazują, że zasadnym jest aby przedmiotowy zabytek został objęty ściślejszą ochroną w drodze wpisania go do rejestru zabytków Województwa Lubuskiego. Wniosek ten dotyczy zarówno budynku głównego, jak też jego wschodniej oficyny i zachowanych elementów małej architektury ogrodowej od strony zachodniej. Przemawiają za tym wysoka wartość artystyczna budynku, którego eklektyczna struktura utrzymana w duchu neorenesansu, z bogatym detalem i elementami klasycyzującymi, (których część, jak np. kanelowanie pilastrów ryzalitu, dodana została w późniejszych okresach)

prezentuje wysoki poziom kompozycyjny, będący wartościowym przykładem rozwiązań projektowych swojej epoki.

Historyczno-naukowe znaczenie obiektu, jako jednego z nielicznych kompleksowo zachowanych przykładów zasadniczo *śródmiejskiej* architektury willowej zamożnego mieszczaństwa z końca XIX wieku na terenie Słubic, a w szerszym kontekście także Środkowego Nadodrza, również wskazuje na potrzebę objęcia go ściślejszą ochroną konserwatorską. Ponadto, przemawia za tym fakt, iż część sąsiednich, zabytkowych willi, tworzących do niedawna utrzymany w stanie niemal niezmienionym układ przestrzenny dzielnicy o częściowo willowym charakterze, został w przeciągu ostatnich 10-15 lat odczuwalnie zubożony przez rozbiórkę dwóch budynków o zbliżonym formacie i pochodzeniu (pod adresami ul. 1 Maja 14 i 15). Na tę potrzebę wskazują także przesłanki związane z postępującą w ostatnich latach degradacją materii zabytkowej wywołaną nieostrożnym przeprowadzeniem prac budowlanych, wraz z obserwowanymi deficytami w zakresie należytego zabezpieczenia budynku. W związku z tym, objęcie go ściślejszym nadzorem konserwatorskim powinno docelowo powstrzymać dalszy postęp uszkodzeń i pozwalałoby żywić nadzieję na zachowanie tej części dziedzictwa kulturowego Środkowego Nadodrza dla dobra mieszkańców regionu.

Adrian Mermer (opis architektoniczno-historyczny, propozycja wniosków konserwatorskich, zdjęcia i grafiki A.M.), Roland Semik (rys historyczny, zdjęcia R.S.). Zdjęcia A.M., jeśli nie są podpisane inaczej, pochodzą ze stycznia-lutego 2022 r., natomiast R.S. z 25 października 2020 r.

Ryc. 23 Kolaż zdjęć przedstawiający przybliżony wygląd zabytku po rekonstrukcji zachodniej oficyny i przywróceniu witryn oficyny wschodniej (A.M.)

Bibliografia

- [1] S. Preiss, U. Hengelhaupt, S. Groblica, A. Wille i D. Oramus, Słubice. Historia – topografia – rozwój, Gorzów Wlkp.: Magnum, 2003.
- [2] I. Romiszewska, „Gospodarka,” w *Słubice 1945-1995*, M. Rutkowska, Red., Słubice, 1996, pp. 121-122.
- [3] Z. Mączyński, *Elementy i detale architektoniczne w rozwoju historycznym*, 2008 red., T. Filipczak, Red., Warszawa: BA Warszawa/Arkady, 1956.
- [4] W. Koch, *Style w architekturze*, Warszawa: Bertelsmann Media, 2005.
- [5] J. Tajchman, „Drewniane drzwi zabytkowe na terenie Polski: systematyka i problematyka konserwatorska,” *Ochrona Zabytków*, tom 44/4, pp. 269-277, 1991.

Ryc. 24 Stan obecny elewacji zachodniej i fragmentu zachowanej małej architektury ogrodowej w postaci pergoli/trejażu (A.M.)

Ryc. 25 Zbliżenie detalu ściany zachodniej. Zwraca uwagę brak głowic pilastrów na poziomie drugiego piętra (R.S.)

Ryc. 26 Porównanie detalu ściany zachodniej i południowej, w której częściowemu uproszczeniu uległy pilastry aediculi obramień okiennych na poziomie pierwszego piętra (A.M.)

Ryc. 27 Uszkodzenia w obszarze przyziemia pod spocznikiem schodów od strony zachodniej. W tle widoczne elementy portalu zdobionego wejście główne (R.S.)